

Maciej Fic

Uniwersytet Śląski w Katowicach

maciej.fic@us.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-9292-809X>

„Ludzka twarz” górnośląskich robotników w okresie międzywojennym

[Rec. Dariusz ZALEGA: *Śląsk zbuntowany*. Wołowiec 2019]

Abstrakt: Książka *Śląsk zbuntowany* Dariusza Zalegi to pozycja, która stanowi próbę nowego sposobu pisania o ruchu robotniczym: popularnego w formie i pozbawionego antykomunistycznego nastawienia. Autor zabiera czytelnika w podróż wraz z wywodzącymi się z Górnego Śląska robotnikami — ochotnikami Brygad Międzynarodowych, biorącymi udział po stronie Frontu Ludowego w wojnie domowej lat 1936—1939 w Hiszpanii. Oprócz opisu samego udziału w walkach w książce sporo miejsca poświęcono okolicznościom, które doprowadziły bohaterów rozważań do Hiszpanii, przedstawiono także pokrótce losy tych, którym udało się przeżyć zmagania przeciwko wojskom gen. Francisca Franco.

Słowa kluczowe: historia Górnego Śląska, ruch robotniczy, wojna domowa w Hiszpanii

Badania nad ruchem robotniczym w Polsce stanowią przykład tematyki, która jak niewiele innych jest szczególnie wrażliwa na uwarunkowania polityczne. W okresie tzw. Polski Ludowej stały się one ważną częścią kształtowania „polityki historycznej”¹. Z powodu znacznej koncentracji robotników na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim to tym obszarom poświęcano szczególną uwagę, usiłując

¹ Termin „polityka historyczna” został ukształtowany pod koniec XX wieku, oznacza prowadzenie przez elity (zwłaszcza państwowe) działań, które mają wpływać na świadomość historyczną obywateli oraz wzmacniać publiczny dyskurs o przeszłości. Za podstawowy cel polityki historycznej uznawane jest wyselekcjonowanie z przeszłości narodu lub społeczeństwa tych elementów, które mają służyć zachowaniu, odtworzeniu, przebudowie lub budowie nowej tożsamości. Ważną cechą charakterystyczną polityki historycznej jest też jej centralna inspiracja i rozproszona realizacja. Por. S. BOJEMSKI: *Do czego służy polityka historyczna?* „Wprost” 2009, nr 46, s. 37—43.

opisać je jako źródła kształtowania się polskiego komunizmu². Spośród wielu autorów publikujących prace na ten temat można przywołać np. Jana Kantykę³, Henryka Rechowicza⁴ czy Jana Walczaka⁵. Publikacje polskich historyków tego okresu stanowią w przeważającej większości przykłady tzw. dworskiej historiografii, w której zawartość nader wyraźnie podporządkowana była przyjętym uprzednio tezom⁶.

W III Rzeczypospolitej (czyli po roku 1989) tematyka polskiego ruchu robotniczego znacznie rzadziej stanowi przedmiot naukowego namysłu historyków. Sposób prezentacji treści uległ widocznemu odwróceniu. W pojawiających się z rzadka publikacjach zwykle przedstawia się przeszłość osób tak zaangażowanych ideowo (m.in. robotników) jednoznacznie krytycznie. Dobrze ilustruje tę praktykę wydana w 2005 roku synteza zespołu autorów związanych z krakowskim oddziałem Instytutu Pamięci Narodowej — Komisją Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (w składzie: Włodzimierz Bernacki, Henryk Głębocki, Maciej Korkuć, Filip Musiał, Jarosław Szarek, Zdzisław Zblewski). Praca ta, zatytułowana *Komunizm w Polsce: zdrada, zbrodnia, zakłamanie, zniewolenie*, została poświęcona rozważaniom od narodzin komunizmu (dla ich odtworzenia autorzy sięgnęli do epoki oświecenia) po funkcjonowanie postkomunistów w III RP. Teza autorów wyraźnie wybrzmiewa już w podtytule książki. Jasno wyartykułowali ją także we wstępie pracy, pisząc m.in.: „Nie zabrakło ludzi [w domyśle komunistów — M.F.] gotowych służyć obcemu mocarstwu i w jego imieniu pacyfikować wolnościowe aspiracje narodu. [...] Rodzimi komuniści, podobnie jak przed wiekami targowiczanie, są symbolem narodowego zaprzaństwa i zdrady, a ich rządy jedną z najczarniejszych kart polskiej historii, którą przypominamy ku przestrodze”⁷. Książka zawiera rozdział poświęcony II Rzeczypospolitej, napisany przez M. Korkucia, w którym obszernie skreślił niechlubne dokonania Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP) i Komunistycznej Partii Polski, przypomniał aktywność Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski. Poruszył także interesującą z punktu widzenia niniejszej recenzji tematykę

² Por. *Dzieje robotnicze Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*. Red. J. WALCZAK. Katowice 1986.

³ Por. J. KANTYKA: *Polska Partia Socjalistyczna na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1939—1948*. Katowice 1975; IDEM: *Burzliwe lata. Z dziejów ruchu socjalistycznego na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1939—1948*. Warszawa—Kraków 1977.

⁴ Por. H. RECHOWICZ: *Konsekwentna lewica. Komunistyczna Partia Polski*. Warszawa 1972; IDEM: *Historia ruchu robotniczego w Zagłębiu Dąbrowskim*. Katowice 1981.

⁵ Por. J. WALCZAK: *Wielkie dni Czerwonego Zagłębia. Ruch robotniczy w Zagłębiu Dąbrowskim w okresie walki o władzę w latach 1918—1919*. Katowice 1969; IDEM: *Komunistyczna Partia Polski na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim (1922—1939)*. Katowice 1989.

⁶ Por. M. FIC: *Między nauką a propagandą. Śląski Instytut Naukowy im. Jacka Koraszewskiego w Katowicach (1957—1992)*. Katowice 2014.

⁷ W. BERNACKI et al.: *Komunizm w Polsce: zdrada, zbrodnia, zakłamanie, zniewolenie*. Kraków 2005, s. 11—12; por. M. MAZUR: „*Komunizm w Polsce: zdrada, zbrodnia, zakłamanie, zniewolenie*”, Włodzimierz Bernacki [et al.], Kraków 2005 [recenzja]. „*Studia Historyczne*” 2006, nr 3—4, s. 374—380.

górnoszląsko-zagłębiowską. Napisał, że wybory do Sejmu z 1922 roku pokazały, że Zagłębie Dąbrowskie stanowiło najważniejszą „wyspę” KPRP w Polsce, a polscy komuniści próbując osłabić „imperialistyczną Polskę”, od początku lat 20. XX stulecia żądali zwrócenia Niemcom tzw. polskiego Górnego Śląska⁸.

Książka stanowiąca przedmiot prezentowanej recenzji została przygotowana przez autora, którego trudno zdefiniować jako niechętnego lewicowym zapatrywaniom polskich robotników z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Dariusz Zalega, bo o nim mowa, jest 46-letnim absolwentem studiów politologicznych i doktorantem w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W swoim dorobku przed opublikowaniem recenzowanej książki miał pojedyncze artykuły⁹, a także przygotowane (sam był scenarzystą i reżyserem) dwa filmy dokumentalne: *Zbuntowany Śląsk* (2016) poświęcony historii walk społecznych na Górnym Śląsku oraz *Pięć i dynamit* (2018) opowiadający o udziale Górnoślązaków w wojnie domowej w Hiszpanii. Temat drugiego z filmów stał się podstawą książki *Śląsk zbuntowany*, którą D. Zalega wydał w 2019 roku nakładem Wydawnictwa Czarne.

Polecając tę pozycję czytelnikom, dyrektor Biblioteki Śląskiej w Katowicach i pracownik Instytutu Literaturoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego Zbigniew Kadłubek napisał: „Oto górnośląska gra w klasy! Opowieść o robotnikach, którzy harują na przemysłowych magnatów. O głodzie, który nie jest ani polski, ani niemiecki, ani czeski, lecz jest głodny. O śląskim głodzie, który jest pustym żołądkiem. O solidarności górnośląskiej ze światem robotniczym i walce Górnoślązaków z dyktaturą generała Franco w Hiszpanii. Blask buntu lewej komory górnośląskiego serca”¹⁰. Właściwie już ten krótki tekst Z. Kadłubka wskazuje, co jest zasadniczym tematem książki. Precyzyjniej wyjaśnił to w krótkim wstępie do publikacji sam autor, który napisał: „Po buncie generała Franco w lipcu 1936 roku przeciwko rządowi Frontu Ludowego w Madrycie prawie dwustu śląskich robotników wyjechało do Hiszpanii bronić Republiki, praw robotniczych, swych marzeń. Ta książka to jednak nie dzieje Górnego Śląska, nie jest to też opis walk ochotników międzynarodowych w wojnie hiszpańskiej. To historia widziana oczyma tych Ślązaków, których los rzucił za Pireneje, a potem rozsiał po całym świecie. Tych, których nazwiska zachowała właśnie historia. I tych, w których życiu odbijały się losy pewnej generacji”¹¹.

⁸ Przypomnijmy w tym miejscu, że autor co najmniej nieprecyzyjnie przyporządkował za-cytowany fragment, iż „posiadanie przez Polskę ziem byłego zaboru pruskiego [wypowiedź stanowi uzasadnienie autorskiej tezy o żądaniach zwrócenia Niemcom Górnego Śląska i Pomorza — podkreśl. M.F.] jest źródłem stałego przeciwieństwa pomiędzy burżuazją Polską a burżuazyjnymi Niemcami” (W. BERNACKI et al.: *Komunizm w Polsce...*, s. 65). Górny Śląsk nigdy bowiem nie był częścią byłego zaboru pruskiego.

⁹ Por. m.in. D. ZALEGA: *Od Góry św. Anny nad Ebro. Powstańcy śląscy wśród antyfaszystowskich ochotników w wojnie domowej w Hiszpanii*. „Śląski Almanach Powstańczy” 2019, t. 5, s. 117—136.

¹⁰ D. ZALEGA: *Śląsk zbuntowany*. Wołowiec 2019 (cytat z czwartej strony okładki).

¹¹ *Ibidem*, s. 7.

Nieduża objętościowo publikacja (licząca niewiele ponad 120 stron, wydana w zeszytowym formacie A5) stanowi napisaną z widoczną pasją do tematu opowieść o wywodzących się z Górnego Śląska ochotnikach wojny domowej lat 1936—1939 w Hiszpanii. Po raz kolejny warto oddać głos autorowi, który tłumaczył, że jej powstanie stanowi swoiste dopełnienie historii prezentowanej w realiach Polski Ludowej jako „postępowe tradycje oręza polskiego”, a w III RP jako aktywność „żołnierzy Stalina”¹². Książka ma, rzecz można, tradycyjną konstrukcję, w której poszczególne wątki problemowe zbudowane są w porządku następstwa czasu. Chronologia wydarzeń prowadzi czytelnika od początków XX wieku (opis rzeczywistości społecznej Górnego Śląska i Zagłębia Karwińsko-Ostrawskiego); przez wydarzenia w regionie od zakończenia Wielkiej Wojny po podział Górnego Śląska; trudności społeczno-gospodarcze międzywojennego Górnego Śląska i Zagłębia Karwińsko-Ostrawskiego; emigrację części mieszkańców regionu w poszukiwaniu lepszych warunków życia do Francji i ich włączenie się w działalność tamtejszego ruchu robotniczego; poparcie społeczne górnośląskich robotników dla hiszpańskiego Frontu Ludowego i operację wyjazdów ochotników do Hiszpanii; udział robotników z Górnego Śląska w Brygadach Międzynarodowych podczas wojny domowej w Hiszpanii; po losy uczestników walk po zwycięstwie gen. Francisca Franco i zakończeniu wojny domowej. Treści te zestawiono w siedmiu rozdziałach, zatytułowanych kolejno: *Korzenie, Granice, Emigracja, Solidarność, Madryt, Boje i Los dopełniony*.

Najpierw o zaletach zawartości tomu. Pierwszą jest ujęcie tematu. Jak wskazał sam autor — to historia ludzi, a nie bezimienna historia regionu, kraju czy kontynentu. To opowieść o konkretnej grupie osób, mających swoje imiona, nazwiska i korzenie. Nie czytamy więc książki o trudnej do zidentyfikowania i wyobrażenia klasie robotniczej, ale o życiu Józefa Kotorza z Radlina, Józefa Kryskera z Dębu, Ludwika Wilczka z Janowa, Alfreda Dudy z Wirku, Ludwika Zgrai z Pietwałdu nad Olzą i im podobnych. Hiszpański filozof i eseista José Ortega y Gasset stwierdził niegdyś, że „istnieje tylko, może istnieć tylko, historia ludzi”¹³. Zawsze taki sposób prezentowania Klio wygrywa z bezimienną wizją przeszłości, pisaną jako informacja o pewnej zbiorowości, pozbawionej wyrazistości i cech wyróżniających jej członków. A opowieść zwykle zyskuje na jakości szczególnie, gdy — jak w tym przypadku — jej korzenie stanowią o „górnos Śląskości” tematu, a bohaterowie rozważań mieszkali niegdyś obok nas.

Kolejną z zalet jest chętnie odwoływanie się do źródeł. W książce zawarto liczne cytaty (autor wykorzystał je nawet jako śródtytuły w ramach kolejnych rozdziałów).

¹² Ibidem, s. 216.

¹³ Por. *Historia a wyobrażenia przeszłości* (Jerzy Bracisiewicz, Krzysztof Brzechczyn, Andrzej Grajewski, Tomasz Kranz, Paweł Machcewicz, Adam Ostolski, Tomasz Stryjek, Robert Traba, Marek Woźniak, Andrzej Zawistowski, Anna Ziębińska-Witek). „Pamięć i Sprawiedliwość” 2013, nr 2, s. 13—39.

Dzięki materiałom „z epoki” (fragmentom książek, artykułów prasowych czy wspomnień) publikacja zyskuje na autentyczności, czytelnik może lepiej poczuć klimat opisywanych realiów czy stopień świadomości i zaangażowania samych bohaterów zdarzeń.

Trzecia istotna kwestia to sposób prezentacji tematu. Choć autor wyraźnie sympatyzował z „lewą komorą górnośląskiego serca”, podjętą problematykę przedstawił z rozwagą, szukając argumentów i odwołując się do wypowiedzi i opinii innych. Co istotne, nie wahał się szczegółowo opisać także „niechlubnych” wydarzeń z międzywojennej historii Polski, mało dziś obecnych w świadomości społecznej i we współczesnych pracach traktujących o tym okresie (jak np. górnicze „strajki rozpaczy” z lat 30. XX wieku¹⁴). Taki sposób uprawiania pisarstwa historycznego spowodował, że choć z częścią przedstawionych opinii czy ocen można się nie zgadzać, nie sposób odmówić im solidnej podstawy, opartej na warsztacie naukowym historyka. Podstawy pozwalającej zresztą na polemikę czy odmienną interpretację i niestanowiącej jedynej wykładni przeszłości, a pokazującej jeden ze sposobów jej prezentacji. A to ważny walor każdej dobrej pracy.

I wreszcie czwarty aspekt — książkę, najwyczejniej w świecie, dobrze się czyta. Duże znaczenie ma fakt, że narracja nie jest typowa dla naukowych prac historycznych, bardziej przypomina w swej formie reportaż historyczny. Czy można z tego zrobić zarzut? W ocenie piszącego te słowa: nie, nazbyt często bowiem pracom historyków wytyka się „niską powabność czytelniczą” (by przywołać jedną z opinii, z którą autor recenzji niegdyś sam się spotkał), przejawiającą się nikłą wartością i niewielkim dynamizmem prowadzonych rozważań. Tu trudno o takie oskarżenie. Czytelnik sprawnie i płynnie może zagłębiać się w kolejne partie książki, nawet jeśli na jej kartach znajdzie niezbyt pasujące do naukowego dyskursu sformułowania, takie jak np. „wplątana w śląski galimatias wielka polityka”¹⁵.

Z pełną świadomością charakteru książki, mając na uwadze cel autora, by dotrzeć do jak największej grupy odbiorców, trzeba jednak wskazać jako podstawowy mankament jej zachwianą konstrukcję. Za wstęp służy zestaw siedmiu cytatów, mających stanowić motto zawartości, oraz przywołane już we wcześniejszej części recenzji pięć zdań odautorskiego wprowadzenia. Zamiast podsumowania książkę zamyka sześciopółstronicowy fragment, zatytułowany *Od autora*, w istocie stanowiący informację na temat przeglądu przydatnych dla ukazania tematu źródeł i literatury oraz wykaz osób, których pomoc przyczyniła się do ostatecznego kształtu opracowania.

Jak w przypadku każdej książki historycznej wykorzystana baza źródłowo-literaturowa pozostaje jedną z ważniejszych kwestii, stanowiących o sile bądź

¹⁴ Autor opisał je bez typowego dla historiografii Polski Ludowej stygmatyzowania „żerującej” na słabościach „dyktatury sanacyjnej”. Por. J. WALCZAK: *W obliczu kryzysu parlamentaryzmu pod rządami dyktatur (1926—1939)*. W: *Dzieje robotnicze Śląska...*, s. 177.

¹⁵ Por. D. ZAŁĘGA: *Śląsk zbuntowany...*, s. 33.

słabości publikacji. W tym przypadku efekty poszukiwania autora ocenić należy pozytywnie, choć jednocześnie niejako „warunkowo”. D. Zalega wskazał wprost, że podstawę źródłową książki stanowi wynik kwerend przeprowadzonych w warszawskim Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowym w Katowicach oraz w zasobach katowickiego oddziału Instytutu Pamięi Narodowej, a także analiza tytułów polskiej i zagranicznej prasy. Opisując literaturę, autor w dużym stopniu przywołał pozycje powstałe niemal w całym okresie Polski Ludowej. Będąc świadomym ich „oczywistego ideologicznego, a także polonocentrycznego skrzywienia”, ocenił jednak, że „mogą być wciąż inspirujące”, a napisane zostały w oparciu o „rzetelne źródła”¹⁶. Wśród wskazanych przez autora pozycji pojawiły się więc (oprócz książek wymienionych w początkowej części recenzji) m.in. poświęcone tematyce górnośląskiej prace dobrze znanych historyków: Józefa Chlebowczyka, Franciszka Hawranka, Adama Hrebendy, Eugeniusza Kopcia, Wiesława Lesiuka, Stanisława Michalkiewicza, Henryka Zielińskiego, ale także np. reportaże *Z czarnego kraju* Wojciecha Janoty czy socjologiczne studium Józefa Chałasińskiego *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej „Kopalnia” na Górnym Śląsku*. Autor przywołał też mniej znane polskiemu czytelnikowi, starsze i nowsze tytuły, zarówno polsko-¹⁷, jak i obcojęzyczne (katalog obejmuje pozycje wydane po angielsku¹⁸, francusku¹⁹ czy niemiecku²⁰). Szczęśliwie D. Zalega świadom był pojawiających się na rynku wydawniczym nowości, przydatnych przy pisaniu książki związanej z Górnym Śląskiem po Wielkiej Wojnie — wskazał np. na poświęconą powstaniom śląskim publikację Ryszarda Kaczmarka²¹. Zakończenie książki utwierdza w przekonaniu, że autor posiada także dobre rozeznanie w literaturze memuarystycznej (i w tym przypadku zarówno polsko-, jak i obcojęzycznej).

Opisując kwestię wykorzystanych źródeł i literatury, nie sposób nie wskazać, że właśnie ją określić można jako przysłowiową łyżkę dziegciu w beczce miodu. Przyjęcie popularnej formy narracji i związanej z tym zupełną rezygnację z przypisów trzeba uznać za istotny mankament dla bardziej dociekliwego odbiorcy. Forma niedopowiedzenia w opisie literatury przedmiotu niesie z sobą dodatkową wątpliwość. Dobrze widać to na przykładzie opinii autora, że archiwa Międzynarodówki Komunistycznej dotyczące Brygad Międzynarodowych, przechowywane

¹⁶ Ibidem, s. 217.

¹⁷ Por. H. JANOWSKA: *Polska emigracja zarobkowa we Francji (1918—1939)*. Warszawa 1965.

¹⁸ Por. np. P. PRESTON: *The Spanish Holocaust. Inquisition and Extermination on Twentieth-Century Spain*. London 2012.

¹⁹ Por. np. R. SKOUTELSKY: *L'espoir guidait leurs pas. Les volontaires français en Espagne républicaine. Les volontaires français dans les Brigades internationales, 1936—1939*. Paris 1998.

²⁰ Por. np. H. DÖHRING: *Mutige Kämpfergestalten. Syndikalismus in Schlesien 1918 bis 1930*. Lich 2012.

²¹ Por. R. KACZMAREK: *Powstania śląskie 1919 — 1920 — 1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka*. Kraków 2019.

w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historii Społeczno-Politycznej w Moskwie, stanowią „znakomite narzędzie” pozwalające zweryfikować relacje składane przez uczestników samych zdarzeń²². Z zawartości książki trudno jednak jednoznacznie wywnioskować, czy do nich sięgnął. Podobnie sytuacja wygląda w odniesieniu do wielu pozostałych pozycji (zwłaszcza literatury). Jest istotna różnica między wiedzą o istnieniu źródeł i opracowań, a dotarciem do nich i ich wykorzystaniem.

Co dziś właściwie można już uznać za normę, wydawca pracy (biorąc pod uwagę źródła pochodzenia fotografii, w dużej mierze wspierany także przez autora) zadbał o jej odpowiednią szatę graficzną i stronę wizualną. Poręczne wydanie, dobrej jakości papier, właściwie dobrany krój pisma, archiwalne fotografie — wszystko to z pewnością stanowi wartość dodaną. Żeby jednak plusy nie przesłoniły minusów, trzeba wspomnieć, że brak wykazu wykorzystanych źródeł i literatury, a zwłaszcza indeksu nazwisk, z pewnością staje się dla części czytelników istotnym ograniczeniem w pełnym skorzystaniu z przygotowanego przez D. Zalegę „świadcstwa buntu”.

Książka D. Zalegi wbrew obawom niektórych nie jest pochwałą komunizmu. Pokazuje za to, w jakich warunkach dorastali i żyli ci, którzy hasła lewicowe przyjęli za własne. Ukazuje też, jak sami rozumieli swoją lewicową aktywność i jak tłumaczyli swe zaangażowanie. W tym sensie praca stanowi zwiastun, że może uda się w Polsce przywrócić sposób badań ruchu robotniczego i ich popularyzacji podobny choćby do tego, jaki uprawiany jest w historiografii francuskiej²³. Autor pokazał odważnych Górnoślązaków, którzy mieli skryształizowane przekonania społeczne i polityczne i nie wahali się ich bronić — najpierw na Górnym Śląsku, a potem nawet walczyć o nie zbrojnie w dalekiej Hiszpanii. Oczywiście zawartość książki to tylko wycinek górnośląskiej historii, ale stanowiący jeden z ważnych i mało dotąd znanych elementów regionalnej układanki. Podsumowując, tym, którzy sądzili, że o Górnym Śląsku po 1918 roku napisano już wszystko, warto zaproponować choćby przywołaną już wcześniej najnowszą książkę R. Kaczmarka czy opisywaną pozycję D. Zalegi. Na szczęście jest co badać i popularyzować. Na szczęście ma to kto robić. Na szczęście.

Bibliografia

- BERNACKI W. et al.: *Komunizm w Polsce: zdrada, zbrodnia, zaktamanie, zniewolenie*. Kraków 2005.
BOJEMSKI S.: *Do czego służy polityka historyczna?* „Wprost” 2009, nr 46, s. 37—43.
DÖHRING H.: *Mutige Kämpfergestalten. Syndikalismus in Schlesien 1918 bis 1930*. Lich 2012.
Dzieje robotnicze Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Red. J. WALCZAK. Katowice 1986.
FIC M.: *Między nauką a propagandą. Śląski Instytut Naukowy im. Jacka Koraszewskiego w Katowicach (1957—1992)*. Katowice 2014.

²² D. ZALEGA: *Śląsk zbuntowany...*, s. 217.

²³ Por. np. J. VIGREUX: *Histoire du Front populaire. L'échappée belle*. Paris 2018.

- Historia a wyobrażenia przeszłości* (Jerzy Bracisiewicz, Krzysztof Brzechczyn, Andrzej Grajewski, Tomasz Kranz, Paweł Machcewicz, Adam Ostolski, Tomasz Stryjek, Robert Traba, Marek Woźniak, Andrzej Zawistowski, Anna Ziębińska-Witek). „Pamięć i Sprawiedliwość” 2013, nr 2, s. 13—39.
- JANOWSKA H.: *Polska emigracja zarobkowa we Francji (1918—1939)*. Warszawa 1965.
- KACZMAREK R.: *Powstania śląskie 1919 — 1920 — 1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka*. Kraków 2019.
- KANTYKA J.: *Burzliwe lata. Z dziejów ruchu socjalistycznego na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1939—1948*. Warszawa—Kraków 1977.
- KANTYKA J.: *Polska Partia Socjalistyczna na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1939—1948*. Katowice 1975.
- MAZUR M.: „Komunizm w Polsce: zdrada, zbrodnia, zakłamanie, zniewolenie”, Włodzimierz Bernacki [et al.], Kraków 2005 [recenzja]. „Studia Historyczne” 2006, nr 3—4, s. 374—380.
- PRESTON P.: *The Spanish Holocaust. Inquisition and Extermination on Twentieth-Century Spain*. London 2012.
- RECHOWICZ H.: *Historia ruchu robotniczego w Zagłębiu Dąbrowskim*. Katowice 1981.
- RECHOWICZ H.: *Konsekwentna lewica. Komunistyczna Partia Polski*. Warszawa 1972.
- SKOUTELSKY R.: *L'Espoir guidait leurs pas. Les volontaires français en Espagne républicaine. Les volontaires français dans les Brigades internationales, 1936—1939*. Paris 1998.
- VIGREUX J.: *Histoire du Front populaire. L'échappée belle*. Paris 2018.
- WALCZAK J.: *Komunistyczna Partia Polski na Górnym Śląsku i w Cieszyńsku (1922—1939)*. Katowice 1989.
- WALCZAK J.: *Wielkie dni Czerwonego Zagłębia. Ruch robotniczy w Zagłębiu Dąbrowskim w okresie walki o władzę w latach 1918—1919*. Katowice 1969.
- ZALEGA D.: *Od Góry św. Anny nad Ebro. Powstańcy śląscy wśród antyfaszystowskich ochotników w wojnie domowej w Hiszpanii*. „Śląski Almanach Powstańczy” 2019, t. 5, s. 117—136.
- ZALEGA D.: *Śląsk zbuntowany*. Wołowiec 2019.

Maciej Fic

The “human face” of the Upper-Silesian blue-collar workers in the interwar period

[Rev. Dariusz Zalega: *Śląsk zbuntowany*]

Summary

The book *Śląsk zbuntowany* (‘The rebellious Silesia’) by Dariusz Zalega proposes a new way of writing about the workers’ movement, which is both approachable and devoid of anti-communist sentiment. The author takes the readers on a journey with blue-collar workers originating from Upper Silesia — volunteers forming the International Brigades, participating in the Spanish Civil War of the years 1936—1939 on the side of the Popular Front. Apart from the description of the fighting itself, a lot of space in the book was devoted to circumstances leading the protagonist to Spain. A brief outline of fates of those who managed to survive the clashes with General Francisco Franco’s army is also presented.

Key words: the history of Upper Silesia, the workers’ movement, the Spanish Civil War